

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישב, תש"ע
מספר 839

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אָת-אַחֵי אָנְכִי מִבְּקֶשׁ

אחת השאלות העולות מקריאת סיפור יוסף ואחיו בפרשתנו היא עניין שליחת יוסף לראות את שלום אחיו. מהלך זה נראה תמוה לכל קורא לאחר שהתורה מספרת לנו על היחסים העכורים והשנאה שהייתה בין האחים ליוסף על דבריו ועל חלומותיו. הלוא כתוב במפורש "וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם". הוסף לזה גם את הקנאה שקינאו בו האחים, והרי מתכון בטוח למה שקרה לאחר מכן. לדעת חלק מהמפרשים ידע יעקב על יחסם של האחים ליוסף וגם יוסף היה מודע לשנאתם אותו. אם כן, מה ראה יעקב לשלוח את יוסף לראות את שלום האחים ואת שלום הצאן? וכי לא היה לו משרת לשלוח אותו? ומה חשיבות הביקור הזה, הלוא עד עתה לא שמענו על ביקורים כאלה. השאלה נוגעת ליוסף, כמוכן. האם ניסה להתגרות באחים בהסכימו ללכת לראות את שלומם? הלוא גם הוא ידע, כנראה, שאָחֵיו שונאים אותו ולא יכולים דברו לשלום, שכן לכאורה הייתה כאן התגשמות חלקית של החלומות: הרי יוסף לא יצא לרעות את הצאן עם האחים. הוא נשלח אליהם במעמד שלטוני מסוים, מעין מפקח הבא לבדוק ולראות את שלום העובדים והרכוש – הצאן. אגב, בכל הסיפור איננו שומעים מאומה על בנימין. האם היה קטן מכדי להחשיב אותו, או אולי יצא עם האחים לרעות את הצאן, ועל ידי כך הוחרפה שנאת האחים ליוסף, שהרי האח הצעיר ממנו כבר יוצא לעבודה והוא לא.

המפרשים תמהים הן על יעקב ששלח את יוסף הן על יוסף שהסכים לשליחות. לכן הם מנסים לדייק דיוקים שונים בכתוב כדי להצדיק את השליחות; כביכול ידעו שניהם - יעקב ויוסף - מה שאין מצוי בפשט הסיפור, והוא שיש אפשרות לתיקון המצב והיחסים שבין יוסף לאחיו. למשל, כך מסביר את השליחות ר' עובדיה ספורנו: "לך נא ראה", ראה בשכלך ותקן כל מעוות אם יצטרך, כי אמנם להגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו" (לז:יד).

לדעת רשב"ם וספורנו, בעיני יוסף חשובה הייתה מצוות כיבוד הורים, ולכן המשיך לחפש את אָחֵיו אף שלא מצאם במקום שאמר לו אביו. לדעתם, יוסף היה יכול לחזור לאביו ולומר לו שלא מצאם בשכם כיוון שעברו למקום מרעה אחר, ובזה ביצע את שליחותו כלשונה. כדי להצדיק את השליחות הזאת לאור השאלות שהעלינו לעיל מוסיף רשב"ם בשם ר' יוסף קרא שמטרת השליחות הייתה לבדוק את שלום האחים בשכם דווקא, כיוון שכזכור, שכם הייתה העיר שבה הרגו בני יעקב את התושבים בעקבות אונס דינה. מכאן החרדה הגדולה של יעקב לשלום בניו, שהרי נכנסו שוב למקום הסכנה שמשם ברח הוא. לכן, משמע יוסף שאחיו נסעו משכם, נתמלאה שליחותו, וכאמור יכול היה לחזור אל אביו. אולם הוא דקדק במצוות אביו והמשיך לחפש את אחיו עד שמצאם במקום אחר. בעיני שני מפרשים אלו אין חשיבות מיוחדת לשני המקומות הללו, אלא כל הסיפור בא ללמדנו על צדקותו של יוסף בקיימו את מצוות אביו. הרא"ש אומר דברים מפורשים אף יותר, ומציע שיעקב אכן ידע שהשליחות הזאת עלולה להסתיים באסון, אבל חשש שמא הבנים - האחים ייחשפו לסכנה אף מבלי שיהיו מודעים לה. לדעתו, הסכנה שהיו

בה האחים בשכם הייתה מוחשית וודאית יותר מן הסכנה שהם יתנכלו ליוסף. לכן יעקב הסתכן ושלח את יוסף לאחים, כדי שבעצם הגעתו אליהם, דווקא הוא השנוא עליהם, יתעוררו לבדוק את מצבם ויעזבו את מקום המרעה למקום בטוח יותר:

תימה גדולה יש איש חכם ונבון כמו יעקב אבינו שלח יוסף החביב עליו כנפשו בין אחיו אשר מכירם שהיו שונאים אותו שנאת מות. וי"ל כי יעקב לא לחנם שלחו וכי אמר הלא אחיך רועים בשכם, אמר שכם מקום מוכן לפורענות הוא ואי אפשר שום זמן שלא ישלחו את מי אשלח ומי ילך לנו שיאמינו בו ללכת ולברוח מן המקום הרע ההוא אם לא לילך בן החביב עלי, על הספק אשלחנו כי ודאי ישלחו אם יעמדו שם שעה אחת והוודאי מוציא מספק.¹

מפרשים אחרים, בהם ר' אברהם בן הרמב"ם, רואים בסיפור מהלך אלוקי הבא להפעיל את ההבטחה בברית בין הבתרים. לדעתו, הקב"ה סתם את נבואתו של יעקב והעלים ממנו את תוצאות המהלך כדי להתחיל את המהלך של ירידה למצרים.

נעלמה ממנו (מיעקב) ידיעת הנסתר בזה... ונתרשל מן הזהירות ביציאת יוסף ועשה את הפכה בשלחו לו (את יוסף) לבדו אל אחיו אשר היתה בלבם שנאה. והיה זה כדי להוציא אל הפועל את רצונו יתעלה בירידת מצרים שירדו יעקב ובניו.²

גם רמב"ן הולך בפירושו בדרך דומה. דהיינו מטרת הסיפור להראות כיצד מתקיימת הגזרה האלוקית. דבקונו של יוסף במטרה – ביקור אצל אחיו כמצוות אביו, הייתה בסופו של דבר לרעתו. אולם לדעת הרמב"ן, יוסף באופיו לא יכול שלא למלא את מצוות אביו למרות כל סימני האזהרה. הוא לא התעצל ולא השתמט מן המשימה, אף שלא היה מחויב לה עוד (לז:טו):

סיבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו, אבל הכל סבל לכבוד אביו. ולהודיענו עוד, כי הגזרה אמת והחריצות שקר, כי זמן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו (בר"ר פד, יד) באמרם כי האישים האלה הם מלאכים, שלא על חנם היה כל הסיפור הזה, להודיענו כי עצת ה' היא תקום.

ר' יצחק קארו מסביר את דברי הרמב"ן כיצד הגזרה האלוקית מכוונת את המאורעות. קארו מדייק מן הסיפור וטוען שהוא אינו טבעי. לדעתו, כיוון שיוסף הוא התועה בדרך, הרי שהוא זה שהיה עליו לשאול ולא שישאלו אותו. וכאן האיש (שלפי המדרש הוא המלאך) הוא ששואל אותו לבקשתו ובזה מכוון אותו לפתרון ולמילוי הגזרה להביאו ביד אחיו: "והטעם לפי שדרך התועה להיותו שואל על הדרך, ולא שהולכי דרכים ישאלוהו מה תבקש" (תולדות יצחק).

ר' יצחק אבן-ארויו מסביר בספר דרשותיו "תנחומות אל" את מניעיו של יוסף ללכת לפגוש את אחיו. לדעתו, יוסף הלך להשלים עמם ולפייסם ולהביא שלום בינו וביניהם. הוא מדייק זאת מתשובתו של יוסף לאיש: "את אחי אנכי מבקש". לדעת ארויו, תשובה זו אינה הכרחית, כיוון שבעיני השואל המנסה לעזור ליוסף התועה בדרך אין כל חשיבות לטיב הקשרים בינו ובין מי שהוא מחפש. לכאורה היה על יוסף לתאר ביתר דיוק מה הוא מחפש, שהרי העובדה שהם אחיו אינה כתובה על פניהם, ואין זאת דרך תיאור להכירם. גם אם נלך בעקבות חז"ל במדרש שהאיש היה מלאך, ולדעת ארויו האיש התגלה ליוסף כמלאך ואף שלח אזהרה לאחים שלא יזיקו ליוסף, עדיין התיאור של קבוצת הרועים כאחיו של יוסף אינו תיאור הולם. לכן אומר ארויו שיוסף הלך בדרך זו כדי להשלים עם אחיו ולהחזיר את האחוה והאחדות ביניהם. המלאך שאל ליוסף מה תבקש. ואמר לו שיאמר לא אחיו כי המלאך שאל לו מה תבקש כדי שידעו אחיו כי הוא אהוב לשמים ואם יעשו עמו רעה הקב"ה ישאל מהם עלבוננו. וזה שאמר לאמר, פירוש שיאמר לאחיו שהמלאך שאל לו מה תבקש. ויאמר את אחי אנכי מבקש, פירוש האחוה והאחדות אנכי מבקש. כי הוא היה הולך אליהם כדי לשכך את חמתם ולדבר על לבם.

תשובתו של האיש-המלאך ליוסף הייתה "נסעו מזה", כלומר רמז על ריחוקם של האחים מן האחוה והאחדות - משכם לדותן. רעיון זה מובא בהרחבה ע"י שני פרשנים-דרשנים מצפת שכנראה שמעו אותו מפי מורם, הלא הם ר' מרדכי הכהן ור' טוביה הלוי.

¹ פירוש הרא"ש, בתוך הדר זקנים, ירושלים 1986, עמ' פט.

² פירוש התורה לר' אברהם בן הרמב"ם, לונדון תשי"ח, עמ' קלח.

לדעתם, שכם מסמלת את האחוה והאחדות, ועל כן כאשר ראה יעקב שהאחים הלכו לשכם הבין בזה רמז לרצונם באחדות, ועל כן שלח את יוסף אליהם לראות את שלומם ובזה ישלימו ביניהם. יוסף הלך גם הוא כדי להשלים עם אחיו ולהכיר בעובדה שהם גדולים ומבוגרים ממנו ולכן הוא חייב בכבודם. אולם כאשר הגיע לשם כבר לא היו האחים במקום אלא נסעו לדותן, המרמזת על השקפה אחרת המנוגדת לאחוה ולאחדות.

ויאמר את אחי אנכי מבקש, זכר אחוה, אין בלבי עליהם. אמר לו "נסעו מזה", האחוה שאתה אומר הם עזבוה והמקום ג"כ שהיה מזכירם לקבל עליהם עולו של מקום נסעו ממנו ומבקשים נכלי דתות... שהם אומרים נתן בו יד. וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן, דתן יש להם דת לעצמם.³ לסיום נביא את דברי הזוהר המסכם את הסיפור מכמה זוויות שהובאו לעיל אצל המפרשים. הזוהר מדגיש כמה נקודות עיקריות: א. המאורעות כולם הם מצד ההשגחה האלוקית לקיים את ברית בין הבתרים בדרך הטובה והנוחה ביותר לבני ישראל; ב. שלמותם של האחים; ג. יוסף אינו מקבל דמות של איש מושלם, אלא דווקא של איש תועה.

וימצאהו איש, מה כתוב למעלה "יִשְׂרָאֵל אֶל-יוֹסֵף הָלוֹא אֶחָיִךְ רַעִים בְּשִׁכְם לָכֵּה וְאֶשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם". וכי יעקב השלם שאהב את יוסף מכל בניו והיה יודע שכל אחיו שונאים אותו למה שלח אותו אליהם. אלא הוא לא חשד אותם שהיה יודע שכולם הם צדיקים ולא חשד אותם. אלא הקב"ה סבב כל זה כדי לקיים הגזירה שגזר בברית בין הבתרים. מצאתי בספרי הראשונים שצריכים היו בני יעקב למשול על יוסף טרם שירד למצרים. שאילו ירד למצרים והם לא היו שולטים עליו מתחילה, יכלו המצרים לשלוט לעולם על ישראל ולא יכלו לצאת משם. לכן נתקיים ביוסף שנמכר להיות עבד על ידי אחיו והם שלטו בו, ואע"ג שיוסף היה מלך לאחר מכן והמצרים היו עבדיו נמצא שישראל שלטו על כולם.

בא וראה, וימצאהו איש זה גבריא"ל... והנה תועה, בכל היה תועה. שבטח באחיו והיה מבקש האחוה מהם ולא מצא. גם ביקש אותם עצמם ולא מצא, ועל כן בכל היה תועה. ועל כן וישאלהו האיש מה תבקש.⁴

פרופ' שאול רגב

החוג הרב-תחומי במדעי היהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

³ ר' מרדכי הכהן, שפתי כהן, וראו גם חן טוב, לר' טוביה הלוי.

⁴ זוהר בראשית דף קפד ע"א, על פי תרגום הסולם.